

3. Andreas Pehnke. Sächsische Reformpädagogik. – Militzke-Verlag Leizig, 1998.
4. Bärbel Lohse. Hugo Gaudigs Persönlichkeit Pädagogik. – Erlangen, 1978.
5. Yonas Flöter, Hugo Gaudig – Schule im Dienst der freien geistigen Arbeit. – Bad Heilbrunn, 2012.
6. Lexicon für Pädagogik. – Freiburg in Breisgau, 1972.
7. Sebastian Prüfer. Beiträge zum 150. Geburtstag des Leipziger Reformpädagogen. – Projekte-Verlag, Halle, 2010.
8. Zigmunde A. Hugo Gaudig. – Riga, RTU, 2010.

І. Ченіга

асистент кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

І. Караїмчук

асистент кафедри ЗЛБФВіФР ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

УДК 316.614–053.6

ІСТОРИЧНА СФОРМОВАНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ У ВИХОВАННІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

В статті розглядається проблема між потребою суспільства в вихованні відповідальних громадян, які вільно орієнтуються в складній сучасній соціально-економічній і політичній ситуації зі стійкою особисто-значимою громадянською позицією, з одного боку відсутності у більшості молодих людей чинних орієнтирів, громадянських цінностей та ідеалів. Орієнтовані шляхи підвищення громадянськості старших підлітків через виховний процес шкільних об'єднань за інтересами.

Ключові слова: *виховання старших підлітків; шкільні об'єднання за інтересами; громадянськість.*

И. Ченига

асистент кафедры педагогики и методики технологического и профессионального образования ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

И. Караимчук

асистент кафедры ЗЛБФВіФР ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

ИСТОРИЧЕСКАЯ СФОРМИРОВАННОСТЬ ПРОБЛЕМЫ ГРАЖДАНСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ В ВОСПИТАНИИ СТАРШИХ ПОДРОСТКОВ

В статье рассматривается проблема между потребностью общества в воспитании ответственных граждан, которые свободно ориентируются в сложной современной социально-экономической и политической ситуации со стойкой лично-значимой гражданской

позицией, с одной стороны отсутствия у большинства молодых людей действующих ориентиров, гражданских ценностей и идеалов. Ориентированные пути повышения гражданственности старших подростков через воспитательный процесс школьных объединений по интересам.

Ключевые слова: воспитание старших подростков; школьные объединения по интересам; гражданственность.

I. Chepiga

The assistant chair of pedagogy and methodology of technological and vocational education SHEI «Donbass State Pedagogical University»

I. Karaimchuk

The assistant of the department ZLBFViFR SHEI «Donbass State Pedagogical University»

HISTORICAL FORMATION OF THE CIVIL SOCIALIZATION PROBLEM WHILE TEENAGERS' EDUCATION

The article considers the society requirements to educate the responsible citizens freely oriented in contemporary complex social economic and political situation manifesting personally meaningful civil position. The author pays much attention to those teenagers who have no civil values and ideals and indicates the ways to increase the level of adolescents' citizenship through the educational process of school communities after their interests. The psychopedagogical analysis of the problem older teenagers civil socialization allowed to carry out the scientifically grounded prediction of teenagers' civil socialization forming. The authors specifies the essence and correlation of "the socialization", "the citizenship education" and "older teenagers citizenship". The analysis of the different ways of the older teenagers education from the point of view of outstanding pedagogues from many countries is given too. The authors examine the approach of foreign scientists in the field of pedagogies and psychology which reveal the different aspect of the older teenagers education problem.

Keywords: *the education of older Teens; school's union of the interests; citizenship.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні Україна – громадянське суспільство перехідного типу, в якому молоде покоління отримало найважливіше право – право вибору власного життєвого шляху. Проблема громадянського виховання старших підлітків у сучасних умовах є надзвичайно важливою у зв'язку із зростаючими вимогами до формування активної, творчої особистості, здатної знайти власне місце в сучасному світі та реалізувати особистісний потенціал.

Проте, незважаючи на велику кількість напрямів і підходів до цієї проблеми, вона, на жаль, залишається невирішеною і вимагає переосмислення набутого досвіду, пошуку нових ефективних форм і

методів громадянського виховання. По-перше, постала криза традиційних інститутів соціалізації молоді – сім'ї, родини, освіти, які виявилися не в змозі адекватно реагувати на процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, виробити відповідну стратегію власної життєдіяльності. По-друге, зросла соціальна потреба старшокласників в активній суспільній діяльності, оскільки в педагогічній практиці констатується недостатня теоретична та методична розробка змісту, форм і методів цієї діяльності, зокрема, в об'єднаннях за інтересами. По-третє, дорослі – батьки, фахівці соціальної сфери, громадськість не враховують зацікавленості підлітків у діяльності таких нетрадиційних об'єднань і їхній виховний потенціал щодо громадянського виховання молодих людей саме через активну суспільну участь у них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічних джерел та досвіду роботи дозволили нам виявити наявність протиріч: між потребою суспільства у відповідальних громадянах, які вільно орієнтуються в складній сучасній соціально-економічній і політичній ситуації зі стійкою особистісно-значимою, громадянською позицією, з одного боку, і відсутністю у більшості молодих людей чітких орієнтирів, громадянських цінностей та ідеалів, з іншого; між традиційними підходами в громадянському вихованні до вирішення даної проблеми і прагненням старших підлітків до самовизначення, самопізнання, пошуку власного «Я», яке забезпечує, насамперед, позанавчальна діяльність, враховуючи особистісні потреби та інтереси кожного підлітка; між об'єктивно зростаючою необхідністю здійснити процес громадянського виховання школярів і недостатньою теоретико-методологічною та методико-технологічною розробленістю теорії громадянського виховання.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначається: «Національне і громадянське виховання є одним із головних пріоритетів і органічним компонентом розвитку освіти. Воно має бути спрямоване на формування у дітей і молоді сучасного світогляду, ідей, поглядів, переконань, заснованих на найцінніших надбаннях вітчизняної і світової культури. В основу національного і громадянського виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь» [1, с. 2]. У зв'язку з цим, на нашу думку, потрібно впроваджувати нові форми інноваційної державної молодіжної політики, метою якої, насамперед, було б формування громадянського світогляду молодої людини шляхом її соціалізації у суспільстві через включення особистості, що формується, вже з підліткового віку в активну суспільно-корисну громадську діяльність, враховуючи її інтереси та потреби.

Психолого-педагогічний аналіз зазначеної проблеми та системний

підхід дозволили здійснити науково обгрунтоване прогнозування процесу формування громадянськості підлітків. Це потребує уточнення сутності і співвідношення змісту понять «соціалізація», «виховання громадянськості», «виховання громадянськості старших підлітків».

Формулювання цілей статті. Здійснений нами аналіз наукових джерел показав, що виховання розглядалося як процес соціалізації особистості, що дозволяє стверджувати – проблема соціалізації особистості була предметом окремого дослідження. У зарубіжній і вітчизняній науці сьогодні існують різноманітні підходи, концепції та моделі соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, соціалізація – це універсальний процес, пов'язаний з соціальним становленням індивіда.

Термін «соціалізація» вперше з'явився у філософських і соціологічних працях наприкінці ХІХ століття. Проблема соціалізації індивіда завжди хвилювала людство, тому в більшості філософських і соціологічних творів знаходяться різного роду тлумачення природи і суті людини, її становлення та розвитку.

На сьогодні ці проблеми не втратили своєї актуальності, що повною мірою є закономірним. Адже, питання про сенс життя, про мету існування в світі, про свободу, волю, про систему життєвих цінностей постійно постають і вимагають відповіді як перед окремою людиною, так і перед людством загалом. Відповіді на них значною мірою залежать від розуміння суті людини, визначення умов та особливостей її соціалізації.

Щоб реально оцінити рівень вивчення проблеми виховання громадянськості у вітчизняній науковій літературі з позицій досягнень світової наукової думки, доцільно ознайомитись із доробком зарубіжних учених, які досліджували різні аспекти проблеми соціалізації.

Науковці А. Волохов, Н. Голованова, М. Лукашевич [2], досліджуючи питання теорії і методики соціалізації дитини в дитячих організаціях, зокрема, їхні виховні механізми та технології, стверджують, що першими дослідниками «соціалізації» в соціально-педагогічному контексті є американський соціолог Ф. Гіддінгс і французький соціолог Г. Тард.

Дослідники І. Громов, А. Мацкевич, В. Семенов у роботі «Західна теоретична соціологія» зазначають, що французький дослідник Г. Тард (у науковому доробку «Закони наслідування») термін «соціалізація» запровадив у структуру понятійного апарату соціології, і застосував це поняття для визначення розвитку індивіда [3].

До 30-х років ХХ століття процес соціалізації найбільш активно вивчався соціологами та психологами, тобто відбувалась його теоретична розробка та механізм здійснення. Г. Тард розглядав процес соціалізації через соціальну взаємодію. В основу своєї теорії він поклав принцип

наслідування, а відносини «вчитель – учень», що відбуваються на різних рівнях, проголосив типовими соціальними відносинами. Саме наслідування він зводив як до психологічних основ (бажань, біологічних потреб), так і до соціальних факторів (престижу, покори і практичної вигоди) [3].

Американський соціолог Ф. Гіддінгс уперше ввів у науковий обіг термін «соціалізація» і розглядав його як «процес розвитку соціальної природи чи характеру», що проходить як у результаті стихійного впливу оточення, так і завдяки впливам суспільства, за свідомим планом; через соціалізацію в особистості формується «плюралістична поведінка», яка забезпечує взаєморозуміння та комунікацію людей.

Один із відомих підходів зарубіжних досліджень до проблеми соціалізації (Е. Дюкергейм, Т. Парсонс) полягає «в домінуванні позиції пасивної адаптації особистості до соціального середовища шляхом інтеріоризації загальноприйнятих норм відповідно до його соціально-культурних традицій». Засновники другого підходу Ч. Кулі та Дж. Мід підкреслюють «активну участь індивіда у процесі соціалізації, що впливає на власні життєві обставини і на самого себе» [4, с. 9]. Для пояснення процесу соціалізації Дж. Мід увів поняття соціальної ролі. У процесі вивчення проблеми соціальної ролі Дж. Мід звертається до теоретичних концепцій своїх попередників. Зокрема, він намагається пов'язати проблему соціальної ролі та ідею «соціального» як продукту осмислених уявлень індивіда, вироблених членами групи, до якої входить індивід. Дж. Мід розробив теоретичну систему, яка описувала взаємодію процесів виникнення людського розуму, соціального «Я» і соціальної структури. Він виділив три стадії в розвитку «Я». Кожній стадії притаманні не тільки свої зміни в типі образів власного «Я», що виникають у індивіда в результаті прийняття ролі, а й зростаюча стабілізація концепції власного «Я».

Перша стадія – гра. Діти здатні засвоїти перспективи двох-трьох її учасників. Пізніше, у результаті біологічного дозрівання і тренування в пізнанні ролі та її прийнятті індивід оволодіває здібністю приймати ролі декількох осіб (колективна гра).

Під час наступної стадії розвитку «Я», індивід приймає роль узагальненого іншого, тобто засвоює ролі, які проявляються в житті суспільства. Дж. Мід звертається до ідеї Белдвіна про діалог «Я» з іншим, а також до ідеї Дью про мову, як вихідний, ґрунтовний елемент соціальної дії.

Р. Парк вважав, що соціалізація є процесом формування всіх людських якостей, а сутність процесу «становлення людини» полягає в її здатності оволодівати мовою. Представники цього напрямку не використовували такий термін як «соціалізація», однак їхні наукові праці присвячені вивченню найбільш загальних, на їхню думку, процесів,

завдяки яким індивід набуває як образ власного «Я», так і стає членом визначених соціальних груп [5].

Тривалий час поняття «соціалізація» рідко з'являлося на сторінках наукових видань. І тільки з 30-х років ХХ століття з підняттям статусу відносин «людина – культура» і початком системного дослідження протиріччя між практикою дитячого виховання та вимогами суспільства, з одного боку, та реальними результатами розвитку особистості дитини з іншого, поняття «соціалізація» стало широко використовуватися в працях зарубіжних учених у філософських, соціологічних, соціально-психологічних дослідженнях для пояснення поведінки в різних ситуаціях як дітей, так і дорослих, представників різних соціальних груп.

Дослідження різних аспектів соціалізації в зарубіжній науці почалося з виокремлення в роботах «Соціальна педагогіка» [6], «Культура народу і культура особистості» [7] німецьким філософом і педагогом Паулем Наторпом самостійної галузі «соціальна педагогіка».

Науковець систематизував і описав категорії соціальної педагогіки, обґрунтував соціальні умови освіти та освітні умови соціального життя. У центрі його соціально-педагогічної теорії «вільне самовиховання в середовищі життя дорослих», де метою виховання є поєднання індивіда з суспільством [7, с. 185]. Зокрема, він підкреслює, що людина не формується ізольовано від суспільства, сама по собі – в реальному житті саме об'єднання людей, їхня співпраця робить людину людиною, тобто забезпечує процес виховання. Становлення індивідуальності не тільки не протидіє людській спільноті, а, навпаки, усвідомлення спільноти є поширенням власного «Я». А за умови гуманного ставлення суспільства до кожної людської істоти людина у такий спосіб відреагує соціальному середовищу.

Слід зауважити, що наукове осмислення сутності, закономірностей і чинників соціалізації особистості пов'язане з аналізом відомих зарубіжних теорій соціалізації та розвитку особистості: психоаналітичної (Е. Еріксон, З. Фрейд), когнітивної (Л. Кольберг, Ж. Піаже), теорії «соціального навчання» (А. Бандура, Б. Скіннер, Е. Торндайк), «міжособистісного спілкування» (Ч. Кулі та Дж. Мід), теорії конвергенції (В. Штерн).

Формальне прийняття терміну «соціалізація» в науці Дж. Уайтинг пов'язує зі статтею Л. Чайлда «Керівництво по соціальній психології» (1954 року): «Дослідники процесу, який позначається терміном «соціалізація», ніколи не були задоволені цим терміном, частково через його двозначність і частково через те, що він допускає обмеження поняття навчанням соціальних ролей» [8, с. 424].

До психологічних теорій соціалізації можна віднести концепцію Ж. Піаже про обумовленість і динаміку процесу соціалізації. Тут підкреслюється роль біологічної зрілості індивіда в процесі його розвитку

– кожний індивід (як біоорганізм) є системою відкритою, активною, саморегульованою. Активність індивіда спрямована на різні об'єкти і має на меті виокремлення їх із середовища, а потім і розширення пов'язаного з цим досвіду. Психічний розвиток характеризується поступовими змінами, що відбуваються в процесі адаптації.

К. Шварцман наприкінці 80-х років зазначала: спільним у роботах цих авторів є те, що «соціалізація тлумачиться західними вченими як виховання активної особистості в процесі її взаємодії з соціальним середовищем, усвідомлення нею необхідності повного розвитку власних здібностей і потенціалу. Соціалізація в такому її розумінні має на меті «самоствердження» особистості як вираження справжності її буття й тому передбачає, зокрема, виховання критичного ставлення до елементів соціального середовища, які заважають цьому «самоствердженню».

З часів Ф. Гіддінгса поняття соціалізація набувало різних значень і використовувалось у різних галузях науки, проте основне його значення як процесу, завдяки якому індивід наслідує спосіб життя свого суспільства, збереглося до цього часу.

Аналіз поглядів зарубіжних учених у галузі педагогіки, психології, соціології, свідчить, що авторами розкриваються різні аспекти проблеми соціалізації (Д. Аусубель, Дж. Баллантайн, А. Бандура, Е. Вятр, Ф.Г. Гіддінгс, Г. Гоббс, Е. Дюкергейм, Дж. Дьюї, Ф. Знанецький, Е. Еріксон, Л. Колберг, Дж. Коулмен, Ч. Кулі, Ш. де Лов, Дж.Г. Мід, Н. Міллер, Ф. Найдгард, П. Натторп, М. Нейл, Т. Парсонс, Ж. Піаже, Х. Рауш, Ж.Ж. Руссо, Р. Сірс, Б. Скіннер, Н. Смелзер, Г. Тард, У.І. Томас, Е. Торндайк, Л. Фейербах, З. Фрейд, Г. Хаймен, В. Штерн, Я. Щепанський та ін.), тому обмежимось лише переліком цих імен.

Теоретичний аналіз розгляду поняття «соціалізація» вітчизняними науковцями свідчить, що уточнення тих чи інших аспектів розуміння складових дефініції пов'язане із становленням соціальної педагогіки та соціальної роботи в Україні водночас із вимогами суспільства в певні історичні періоди його розвитку. Межі нашого дослідження не дозволяють широко подати всі твердження та думки фахівців, адже категорія соціалізації є лише вихідною поняття «виховання громадянськості».

Звернення до історичних джерел дозволило виділити у вітчизняній педагогіці основні етапи та підходи до розуміння соціалізації особистості: «великоруська державна концепція була спрямована на виховання громадянина, підданого Російської імперії; соціалістична концепція базувалася на ідеях класового характеру школи; українська національна (період існування УНР, 1918р.) – на таких основних принципах, як націоналізація школи, ідеї єдиної та трудової школи. Українська Народна Республіка у перебудові системи освіти, українізації шкіл спиралася на авторитети видатних учених В. Винниченка, Б. Грінченка,

М. Грушевського, М. Драгоманова та ін.». З 1924 р. українській національній педагогіці було нав'язано класово-партійну точку зору, тому педологія (як тоді називали педагогіку) ставила перед собою завдання «дослідження «соціально-класового середовища», організації та діяльності дитячого колективу, питання дитячої праці, класової дисципліни, дитячого й молодіжного руху тощо». Був широко розповсюджений і «соціобіологічний напрям у вивченні розвитку дитини, який брав за основу її пристосування до соціального середовища, тобто у формуванні особистості дитини роль рушійного чинника, таким чином, відіграло саме середовище». Виховання «соціальних звичок» повністю покладалося на все соціальне оточення.

Педагогічна література 1920-х – початку 1930-х років ХХ ст. підтверджує, що у вітчизняній і російській педагогіці окремі характеристики соціалізації у системі формування особистості зустрічаємо в роботах видатних педагогів того часу (П. Блонський, Г. Ващенко, О. Залужний, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, І. Соколянський, Я. Чепіга, С. Шацький та ін.). Існувало «розширене трактування предмета педагогіки як науки про соціальне виховання», зокрема, педагогіка «поглинала» соціологічні, психологічні та інші аспекти дитинознавства, а термін «соціальне виховання» був найуживанішим в українській періодиці того періоду [9, с. 13].

1960-ті роки характеризуються спробою деталізувати поняття «виховання» та порівняти його з поняттям «соціального формування».

Український учений В. Сухомлинський піднімає проблему соціалізації: «З першого подиху свого життя вона (людина) – істота суспільна. Суспільна сутність людини виявляється в її відносинах, стосунках, взаєминах з іншими людьми, – зазначає відомий педагог. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні і духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом. Це – процес залучення особистості до суспільства, який вчені називають соціалізацією...». Проте педагог зазначає, що педагогічний аспект соціалізації не тільки не вивчається дослідниками з належною глибиною і всебічністю, а й не розглядається взагалі. У контексті нашого дослідження важливого значення набувають ідеї великого педагога про тісний зв'язок виховання з впливом середовища, про шляхи його забезпечення, про те, що система «людина – колектив – суспільство» повинна формувати особистість із активною життєвою позицією.

З 1980-х років уточнюються окремі категорії педагогіки відповідно до інноваційних процесів (соціальний моніторинг педагогічних проблем розвитку особистості), що відбувалися в системі освіти, призвели до того що, категорія соціалізації починає займати провідне місце в педагогічних,

психологічних і соціологічних дослідженнях учених. Науковці характеризують поняття «соціальні інститути», «соціальні норми», «соціальні спільноти», «соціальна активність особистості», «соціалізація» у структурі складових педагогіки, а також розглядають проблему взаємодії навчально-виховного процесу школи з системою цілеспрямованої та стихійної соціалізації.

Висновки. Отже, створюються передумови для визначення соціальної педагогіки як науки, провідною категорією якої І. Зверева, Л. Коваль, С. Хлебнік вважають соціалізацію особистості та соціальне середовище.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – С. 12-124.
2. Волохов А.В. Теория и методика социализации ребёнка в детских общественных организациях : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора пед. наук : спец. 13.00.01 / А.В. Волохов. – Ярославль, 1999. – 32 с.
3. Громов И.А. Западная теоретическая социология / И.А. Громов, А.Ю. Мацкевич, В.А. Семенов. – СПб. : Ольга, 1996. – 286 с.
4. Мудрик А.В. Социальная педагогика / А.В. Мудрик. – М. : Академия, 1999. – 176 с.
5. Park, Robert E. Principles of Human Behavior / Park, E.Robert. – N.Y. : Loloz. – 1915.
6. Наторп П. Социальная педагогика / П. Наторп. – СПб. : Книгоизд-ство Богдановой, 1911. – 112 с.
7. Наторп П. Культура народа и культура личности / П. Наторп. – СПб. : Книгоиздательство Богдановой, 1912. – 218 с.
8. Whiting J. Socialization. Anthropological Aspects / J. Whiting // International
9. Encyclopedia of the Social Sciences. – N.Y. : 1966. – P. 424.
10. Педагогічна соціологія / під ред. В. Болгарина та ін. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1998. – 142 с.